

ELŐSZÓ A MAGYAR KIADÁSHOZ

A felemelkedő Európáról szóló áttekintés legfőbb célja az, hogy hozzájáruljon annak az új korszaknak a közgazdaságtanához, amiben már nem a szocializmus öröksége határozza meg az emberek gondolkodását, a formális és az informális intézmények működését, így a gazdaságot és a társadalmat sem. A rendszerváltozásnak vége, legalábbis abban a sajátos értelemben, ahogy ezt a reform és a forradalom közti, minőségi átalakulás értelmében a társadalomtudományi irodalom bevezette.

Mit állítunk és mit nem állítunk e tétellel? Állítjuk, hogy Közép- és Kelet-Európa gazdaságai még messze vannak az EU fejlettségi szintjétől, az új tagállamok átlaga az annak alig 45 százaléka/országonként ld ECB: *Statistics Pocket Book*. Frankfurt, February, 38.o/ A mennyiségi elmaradáshoz mérhető a szakadék minőségi értelemben. Egyfelől kétségtelenül működik a piacgazdaság és a demokrácia, vagyis fejlődésükre másfél évtized után immár nem az egykori szovjet modell és annak reformváltozatai által rájuk hagyott problémakör a meghatározó. Másfelől viszont a sikeresek fejlődése inkább a fölzárkózó országok más csoportjával mutat hasonlóságot, mint például Írország, Portugália, Tajvan, Dél-Korea, Chile, Izrael vagy Mexikó.

Ez a „súlycsoportváltás” azonban egyáltalán nem jelent könnyebbséget: az évtizedeken át háttérbe szorult fejlődési, technológiai, pénzügyi, és nem utolsósorban társadalmi versenyképességi kérdések új fényben, újult erővel tolnak előtérbe. Azok a politikai erők, amelyek nem tudnak vagy nem akarnak megbirkózni a transznacionalizálódás új kihívásaival, rendre a történelem süllyesztőjébe kerülnek.

Másfelől a poszt-szocialista átalakulás második, nagyobb csoportjában olyan országok és proto-országok találhatók, ahol az átalakulás és a fejlődés alapkérdései épp úgy rendszerszerűen megoldatlanok, mint ahogy a földgolyó legtöbb országában ez a helyzet. Az ENSZ évezredfordulós fejlesztési céljai/kialakulásukról és az ezt övező vitáról ld Fukuda-Parr,2004/ azt tűzték ki célul, hogy megfelelődjön a napi egy dollárnál kevesebből élők aránya. S miközben ez a cél mai ismereteink szerint teljesülően van/Ravallion,2003/, ugyanezen elemzésből az is kitűnik, hogy a szegénységtől eltérő egyenlőtlenség nem csökken, hanem még nőhet is, az országok közti immár 22-szeres értékről. Igaz, ez jelentős részben a vásárlóerő-paritás meghatározása körüli módszertani bizonytalanságokra vezethető vissza, amelyek az egyenlőtlenségek túlbecsléséhez vezetnek/részletesen bemutatja O'Rourke,K.,2002/.Sőt, mint az idézett elemzések mellett nemrégiben tartott budapesti előadásán a Nobel díjas Gary Becker/2004/ fölhívta a figyelmet, a különbségek növekedésének tézise nemcsak hamis, de az ellenkezője az igaz. Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy az immár a Világbank által is számított emberi előrehaladási mutatószámrendszer/Human Development Indicator/ tekintetében, ami a jó ivóvízzel való ellátástól az emberi élettartam növekedéséig terjedően tágitja ki a fejlődés fogalmát, az ellenkező eredményre jutunk. Ezért ha a nem anyagi HDI a szegény országokban sokkal gyorsabban nőtt, amennyiben az emberi élet tényét és hosszát is értéknek tekintjük, a különbség az elmúlt fél évszázadban jó harmadával csökkent.¹ Más

¹ Például az ADB/2005/ statisztikája szerint az észak-afrikai országok lakosságának átlagos élettartama eléri, sőt meghaladja a közép-európai országokét és jobb a kelet-európaiakénál, 70 év körüli értékével.

elemzések is kiemelik, hogy a legtöbb mutató – különösen az emberi előrehaladás mutatói – tekintetében az elmúlt két évtized a páratlan mérvű konvergencia megvalósulását mutatta/Kenny,2005/, ezzel ismételten rácafolva a régi marxi tézisére, mely szerint a szegényeknek egyre szegényebbé, a gazdagoknak egyre gazdagabbá kellett volna válniuk/az abszolút elnyomódás sokat ismételtetett, de a gazdaságtörténet egyetlen szakaszára sem igazolt hittétele szerint/.

Az is igaz, hogy az egyenlőtlenségek leginkább azokban az időszakokban nőttek a 16 század óta, amikor a szabadkereskedelmi és szabad pénzforgalmi elvekről lemondva az államok elzárkózó gazdaságpolitikát folytattak. Ezért pedig az 1970 óta megfigyelhető új globalizációs szakaszban az egyenlőtlenségek ismételt mérséklődése mutatható ki/az 1870-1914 közti aranykorhoz hasonlóan/Craft,N.,2004/. Mindkét idézett gazdaságtörténeti áttekintés kiemeli, hogy az országok közti egyenlőtlenségek 1992 óta ismét csökkennek, miközben az országokon belüli egyenlőtlenségek nőnek. Az is szembetűnő, hogy a fekete kontinens jelentős része – az észak-afrikai arab államok kivételével – tartós lemaradásban van. Ez első sorban a fejlett országoktól elmaradó növekedési ütemre, az elhúzódozó belviszályra, az állam szétesésére és a gazdaság emiatti ziláltságára vezethető vissza/ADB,2005/. Még Fekete Afrikában is vannak azonban országok – az említett arab államok mellett Botswana, Mauritius, újabban Uganda és Mozambik is – ahol a gazdaság korábbi vergődése sikeresebb megoldásoknak adta át a helyét az elmúlt két évtized során.

Nincsenek tehát kész receptek, és gyorsan változó világunkban a történelem bizony nem az élet tanítómestere, hisz mind a föltételek, mind a játékszabályok, és így a világméretű versenyben elért helyezések is gyorsan változnak. Közismert, hogy Írország egy főre jutó jövedelme, a maga 29,3 ezer eurójával ma – vásárlóerőparitáson - meghaladja Nagy Britanniáét/26 ezer euró az EKB statisztikai zsbkönyvének 2005 júniusi száma szerint,39.o/. Hasonlóképp, ugyancsak vásárlóerő-paritáson az egykori kalóztanya, Szingapúr a maga 24 180 dolláros GNI-mutatójával messze megelőzi a világ csodájának számító Kínát, ahol ez az érték még az 5 ezer dolláros szintet sem érte el 2003-ban/a Világbank *World Development Report,2005*.256-257.o adatai szerint/. Ezzel párhuzamosan számos, korábban fejlett ország leszakad, Argentínától kezdve Zimbabwéig. A gazdasági erőnyerés egyenlőtlen, a jövedelemelosztás egyenlőtlenségét mutató Gini index a legtöbb országban magas szinten tartósult/beleértve Kínát, Indiát és Oroszországot is/. A jólét –Ludwig Erhard jelszavától eltérően – bizony nem lett mindenkié.

Ez pedig arra utal, hogy a gyengénfejlettség és az elégtelen gazdasági gyarapodás még sokáig és sok ország számára, sőt az egész emberiség számára kihívást fog jelenteni. Ez utóbbi kérdések tárgyalása külön elemzés tárgya lehet/Todaro és Smith/2003/. A jelen kötet eredendően az átalakulásban sikeres országok tapasztalatait próbálja világgazdasági összefüggésbe helyezni, kiemelve a fejlődés új kihívásait, amit a nemzetközi pénzrendszer, a nemzetközi szabályozás és az info-kommunikációs forradalom/ICT/, valamint az EU átalakulása együttesen jelent.

A jelen kötet eredeti változata angol nyelven született, mert a benne tárgyalt kérdések a közgazdaságtan világpiacának élénken vitatott, nyitott kérdéseiről szólnak, és magam is a nemzetközi eszmecseréhez kívántam hozzájárulni. Ugyanakkor – Bessenyei György nyomán – tudjuk, hogy „egyetlen nép sem lett naggyá más nyelvén, csak a magáén”. Ez pedig egyfajta kötelezettséggé teszi azt, hogy felismeréseinket a hazai szakmai és szélesebb közélet szereplői számára is közvetlenül hozzáférhetővé tegyük. Ezt a célt szolgálja, hogy több egyetemi tankönyvhöz – például a mikroökonómiához – hasonlóan rendre megadjuk a magyar kifejezések nemzetközi szövegekben használatos megfelelőjét, remélhetőleg ezzel is javítva az érthetőséget is, meg a magyar fogalmak meggyökereztetését is. A jelen kötet a gondolatmenet megtartásával - a legszükségesebb javításokkal és magyarázatokkal - közvetlenül a magyar nyelvű tudományos vérkeringésbe kapcsolódik, ösztönözve azokat a vitákat, eszmecseréket és további elemzéseket, amiket reményeim szerint ez a kötet kiválthat.

A magam részéről a skandináv és a közép-európai hagyományokat követve feladatommak tartom a közvélemény alakítását és a közélet homlokterében álló napi vitákban a pártatlan, tárgyilagos tájékoztatást. Ez a kötet azonban tudományos munka, a lehetőség szerint távol kíván maradni a politikai erők és az ideológiai áramlatok által tematizált kérdésektől. Nyilván minden társadalomtudományi munkában van értékrend, és lehet az elemzéseknek sugallata, politikai töltete. Például amikor az EU Stabilitási és Növekedési Egyezményéről szóló gondolatokat először megfogalmaztam egy hollandiai konferencia résztvevői számára, meg voltam róla győződve, hogy a téma voltaképp lerágott csont, és csak a közelgő uniós csatlakozás ad neki egyfajta időszerűséget, azt is inkább közéleti, semmint közgazdasági értelemben. Az azóta eltelt idő során azt tapasztaltam, hogy egymást érik a konferenciák a témában, nemzetközi együttműködésben tanulmánykötetek is születtek róla/Szapáry —von Hagen, szerk,2004, Dabrowski-Rostowski,szerk,2005/, sőt az EU legfelsőbb döntéshozó szervei, a Tanács és a pénzügyminiszterek tanácsa, az Ecofin is rendszeresen, legmagasab szinten és szüntelenül foglalkozott az Egyezmény/továbbiakban SGP/ átértelmezésével, alkalmazási gyakorlatának megváltoztatásával, főképp a 2005 március 22-23-i határozataival/ -ld. *Handelsblatt*, 2005.márc.22./Így tehát -az újrafogalmazáson kívül - épp az Egyezmény filozófiája és gyakorlata közti eltéréseket elemző fejezetet egészítettem ki a magyar kiadást.

Ezen túlmenően is 2005 első felében *sarkaiból fordult ki az EU*. Elsőként a közösség távlati céljait megfogalmazó lisszaboni programot értelmezték át 2005 márciusában. 2005 május-júniusában a francia és a holland népszavazást, majd az angol és lengyel halasztást követően lényegében kimúlt a több éves munkával előkészített, sokat propagált, az unió jövőjét meghatározni kívánó Alkotmányos Szerződés is. Leállt a bővülés folyamata: Horvátországgal a tervekkel ellentétben nem indult meg a tagfelvételi tárgyalás, és a török tagság realitását – a tagjelölt országon kívül – főleg Franciaországban és Németországban egyre nyíltabban kérdőjelezi meg, ami a mérsékelt iszlamista kormányt időnként nem EU konform kezdeményezések eltűrésére serkenti.² Ukrajnának fél évvel a narancsos forradalom után még vámuniós javaslatot sem

² Csak a 2005.év terméséből szemezgetve: a törvényhozás elé került a válás büntetőjogi vétségge minősítő tervezet/elvetették/, a rendőrség többször is brutálisan lépett föl tüntető nők ellen/egyszer épp az EP

tettek. Végül, de korántsem utolsó sorban a tagállamok közti ellentét 2005.június 16-17-én Brüsszelben meghiúsította a 2007-2013-ra szóló pénzügyi előirányzat elfogadását. Utóbbi ugyan nem jelent közvetlen katasztrófát, mert vagy a 2006-os előirányzat továbbgörgetésével, vagy a 2005 júniusi magyar javaslat mentén kialakítandó ideiglenes - hároméves – előirányzat révén az EU mindenképpen működőképes marad. A brüsszeli kudarc azonban nyíltá tette a régóta lappangó ellentéteket és leleplezte a távlati kérdésekben tartóssá vált koncepciótlanságot is. Az *Economist* alább hivatkozott kibővülési szemléjének már a címe is jól jeleníti meg a tartós tanácsalanság közhangulatát, amikor Törökországról szólva a legelmésebbnek és -újítóbbnak a „Túl nagy, hogy bevegjük” főcímet adta. Holott a török lakosság száma épp a brit és a német mértékekhez képest nem is oly nagy. Viszont az ország stratégiai helyzete, az európai vagy az iszlám modell melletti elköteleződése túlzás nélkül történelemformáló – és ma még nyitott – kérdésnek mondható. Ezt pedig aligha lehet a tejkvóta és a földalapú támogatások paramétereinek rendszerében épelméjűen értelmezni, még kevésbé kezelni.

Ma is azt gondolom, hogy az említett összecsapások és az ezeket övező - taktikai elemek uralta - szakmai fölvetések kevés újdonságot hoztak, főleg az elmélet számára. Az azonban kézzel foghatóvá válik e példákon, hogy releváns közgazdaságtant művelni igencsak nehéz anélkül, hogy az egyes megállapítások – érdek- és értékrendek keresztüzébe kerülve – át ne itatódnának egyfajta politikai tartalommal.³ A magam részéről ennek tudatában is törekszem a tárgyyszerűségre, a kiegyensúlyozottságra, és arra, hogy az e könyvben megfogalmazott gondolatok annyira időtállóak legyenek, amennyire egy, a gyorsan változó gyakorlat és a - néha paradigmaváltásoktól sem mentes - változó elmélet ezt egyáltalán lehetővé teszi. A magyar kiadásban feladatomnak tartottam, hogy a felsorolt és más, *az érdemet érintő változásokra reflektáljak*, ami igen alapos átdolgozást követelt meg. Örülök neki, ha különféle háttérű és beállítódású olvasók veszik majd kézbe a művet, ötleteket merítenek belőle, vitára is érdemesnek tartják, továbbgondolják,⁴ netán megcáfolják a benne foglaltakat. Ez a tudományos kutatás és a felsőoktatás művelőjének hivatása, és mindeme reakciók együttesen viszik előre a világ megértését, megismerését, esetleg javítását/ha mással nem, az egyszer már elkövetett hibák megismétlését kerülve/.

Mindezért köszönettel tartozom az Akadémiai Kiadónak, hogy vállalkozott az érdemben átdolgozott és kibővített magyar kiadás gondozására és forgalmazására. Remélem ennek révén a hazai és a határon túli magyar tudományosság egy újabb területen szerez olyan ismeretanyagot, ami igaz, időtálló és továbbgondolható.

küldöttség látogatása alatt/, újra a hivatalosság szintjére emelkedett az egységes nemzetállam tana/bár az alkotmány 2002.évi módosítása elismerte a vallási és nemzeti kisebbségeket/, a kormányzatnak nem tetsző tudományos rendezvényeket lehetetlenítettek el stb.

³ Talán nem egész véletlen, hogy az angol nyelvű változatról megjelent első recenzió/*Neue Zürcher Zeitung*, 2005.márc.12/ épp a Stabilitási és Növekedési Egyezményről szóló részt emelte ki. Hasonlóképp a második, a *hvg.online* 2005.március 23-i számában megjelent ismertetés is a növekedés lassulására vonatkozó, azaz a gazdaságpolitikai üzenetet hangsúlyozta. A harmadik, az *Economist*,2005.jún25/Meet the neighbours/survey/melléklet 3.o is az egyensúlyhiánnyal és az EU-val kapcsolatos kritikai gondolatokat használja/a lapra jellemző közvetett formában/.

⁴ Matolcsy György/2005/ például az állam szerepének liberálisok általi újrafelfedezését tartotta említésre méltónak az angol kiadást értékelő alapos bírálatában.

Budapest, 2005.szeptember 31.
Csaba László

HIVATKOZÁSOK

- 1/** African Development Bank/2005/: *African Development Report,2005*. Oxford : Oxford University Press.
- 2/** BECKER,G./2004/: 'Poverty and human development' – a Közép-európai Egyetemen tartott nyilvános előadás, Budapest, szeptember 15.
- 3/** CRAFTS,N./2004/: Globalization and economic growth: a historical perspective. *World Economy*, 27.évf.1.szám, 45-58.old.
- 4/** DABROWSKI,M. – ROSTOWSKI,J.szerk./2005/: *The Eastern Enlargement of the Eurozone*. Heidelberg-New York, stb: Springer Verlag.
- 5/** FUKUDA-PARR,S./2004/: Millennium development goals: why they matter. *Global Governance*, 10.évf.4.szám, 395-403.old.
- 6/** KENNY,C./2005/: Why are we worried about income? Nearly everything that matters is converging. *World Development*, 33.évf.1.szám, 1-20.old.
- 7/** MATOLCSY György/2005/: Tizenötéves mérleg. *Heti Válasz*, 5.évf.24.szám, 47.old.
- 8/** O'ROURKE,K./2002/: Globalization and inequality: historical trends. In: PLESKOVIC,B. – STERN,N.szerk: *Annual Bank Conference on Development Economics, 2001/2002*. Oxford and Washington: Oxford University Press for the World Bank, 39-61.old.
- 9/** RAVALLION,M./2003/: The debate on globalization, poverty and inequality: why measurement matters. *International Affairs*, 79.évf.4.szám, 739-754.old.
- 10/** SZAPÁRY György. – von HAGEN,J.szerk/2004/: *Monetary Strategies for Joining the Euro*. Cheltenham/Glos/Anglia és Northampton/Mass/USA: Edward Elgar Publishing Co.
- 11/** TODARO,M. –SMITH,S./2003/: *Economic Development*,8^{-ik} kiadás. Boston: Addison Wesley.
- 12/** World Bank/2005/: *World Development Report,2005*. Oxford-Washington: az Oxford University Press kiadása a Világbank számára.